

metodicheskij zhurnal Akademii pedagogicheskikh nauk SSSR / R.G. Kraevskij — M.: Pedagogika, 1977. — №4. — S.93.
4. Kiiv's'kij mis'kij Derzhavnij arhiv — F.R-346.- Op. 5. — Kniga 206. — Ark 49. 5. Kraevskij R.G. Moj zhiznennyj put'. Rukopis' [z osobystogo arhivu Rudol'fa Genrihovycha Krajev's'kogo].

Чепурна Л.Г., Козинець О.В. Рудольф Генріхович Краєвський: особистість, педагог, вчений-дефектолог

Наукову статтю присвячено життєвому й творчому шляху відомого дефектолога радянського періоду Рудольфу Генріховичу Краєвському (1897–1980), чиє ім'я науковій спільноті відоме як медика-фельдшера і педагога, теоретика і практика психіатрії, вченого-дефектолога з проблем сурдопедагогіки та логопедії. Стаття містить ретроспективний аналіз передумов становлення Р.Г. Краєвського як науковця, в ній окреслені основні напрямки науково-організаційної діяльності та громадського життя педагога, здійснюється опис історичного періоду, протягом якого Р.Г. Краєвський працював на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького, оприлюднені раніше невідомі сторінки з біографії та творчості вченого, згадуються найбільш значущі наукові праці Р.Г. Краєвського.

Ключові слова: Рудольф Генріхович Краєвський, КДПІ імені О.М. Горького, дефектологічний факультет, школа для глухих, психіатрична лікарня імені І.П. Павлова, спеціальні школи, евакуаційний шпиталь, сурдопедагогіка, логопедія, дефектологія.

Чепурная Л.Г., Козинец А.В. Рудольф Генрихович Краевский: личность, педагог, ученый-дефектолог

Научная статья посвящена жизненному и творческому пути известного дефектолога советского периода Рудольфу Генриховичу Краевскому (1897-1980). Его имя научному сообществу известно как медика-фельдшера, педагога, теоретика и практика психиатрии, ученого-дефектолога по проблемам сурдопедагогике и логопедии. Статья содержит ретроспективный анализ предпосылок становления Р.Г. Краевского как ученого, в ней очерчены основные направления научно-организационной деятельности и общественной жизни педагога, осуществляется описание исторического периода, на протяжении которого Р.Г. Краевский работал на дефектологическом факультете Киевского государственного педагогического института имени А. М. Горького, обнародованные ранее неизвестные страницы из биографии и творчества ученого, упоминаются наиболее значимые научные труды Р.Г. Краевского, в частности пособия «Язык жестов глухих» и «Нарушения речи и их устранение».

Ключевые слова: Рудольф Генрихович Краевский, КГПИ имени А.М.Горького, дефектологический факультет, школа для глухих, психиатрическая больница имени И.П. Павлова, специальные школы, эвакуационный госпиталь, сурдопедагогика, логопедия, дефектология.

Chepurna L.G., Kozynets O.V. Rudolf Krajewski: personality, teacher, scientist-defectologist.

Study describes life and creative path of the famous Ukrainian defectologist of Soviet period Rudolf Genrikhovich Krajewski (1897-1980), whose name is known to the scientific community as doctor's assistant, theoretician and practitioner of psychiatry, educationist, scientist-defectologist in fields of Surdo-pedagogics and Speech therapy. Retrospective analysis of the prerequisites of becoming Rudolf Krajewski as a scientist is done, the main directions of scientific-organizational activity and social life of the teacher are outlined. Study also talks about a historical time period when Rudolf Krajewski worked at Defectology Department of the M.Gorky Kiev State Pedagogical University. Main points of his biography and scientific works are represented and published for the first time. The article talks about the most important scientific works, including the manuals "Sign Language of the Deaf" and "Speech disturbances and their elimination".

Keywords: Rudolf Genrikhovich Krajewski, KDPI named M. Gorky, Defectology Department, School for the Deaf, Psychiatric Hospital named Ivan Pavlov, special schools, evacuation hospital, Surdo-pedagogics, speech therapy, defectology.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2014 р.

Статтю прийнято до друку 30.03.2014 р.

Рецензент: д.п.н., акад. Синьов В.М.

УДК: 376.36-053.4:811.161.2'367

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Швалюк Т.М.

кандидат педагогічних наук

Реформа загальноосвітньої школи передбачає ускладнення шкільних програм та посилення принципу розвивального навчання. Зміст шкільного навчання висуває певні вимоги до рівня розумового і мовленнєвого розвитку дітей. Одним із головних завдань різнобічного розвитку дошкільників є навчання рідної мови та розвитку мовлення. У старшому дошкільному віці діти повинні повністю оволодіти всіма системами мови, комунікативними вміннями та навичками, а також володіти певним рівнем розвитку мовленнєвого мислення. [4] Це завдання набуває ще більшої актуальності під час навчання дітей, які мають тяжкі мовленнєві порушення. [2]

З огляду на це важливо, щоб діти ще до навчання в школі вміли використовувати всі граматичні одиниці – словосполучення та речення рідної мови. Однак, спостереження за усним мовленням дітей старшого дошкільного віку показують недосконалість його синтаксичної будови. (Н.С.Жукова, І.С.Марченко, Є.Ф.Соботович,

Л.І.Трофименко, Т. Б.Филичева, М.К.Шеремет та інші).

Аналіз результатів констатувального етапу нашого дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, показав недостатню сформованість глибинного, поверхневого синтаксування у дітей із ТПМ (особливо у дітей із дизартрією середнього ступеня та моторною алалією). Окрім порушення власно синтаксичної системи мови виявляються несформованими лексичний, морфологічний, а в деяких випадках семантичний компоненти мовної здібності, що призводить до стійких розладів синтаксичної організації висловлювання. Відчуваючи труднощі в мовних засобах вираження думки, дошкільники з ТПМ використовують у самостійному мовленні переважно прості, прості поширені, деякі види складних елементарних речень (складносурядних, складнопідрядних) з неправильним граматичним зв'язком слів, невлучним вибором і пропусками лексичних одиниць, головних та другорядних членів речення, що призводить до спотворення мисленнєвого змісту висловлювання. Поширення й стійкість цих порушень, відсутність їх спонтанної компенсації дають необхідність розробки експериментальної диференційованої методики спрямованої на формування синтаксичної структури речення, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку.

Нами була розроблена методика формування складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку, складних багатокомпонентних речень і представлена у формі корекційно-розвивального процесу формування означених типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій. Ми визначили наступні три *етапи корекційної роботи*: *підготовчий етап навчання* – спрямований на розуміння і володіння дітьми з ТПМ простими типами речень; *основний етап навчання* – спрямований на розуміння і володіння дітьми з ТПМ: складносурядними та складнопідрядними: елементарними; багатокомпонентними реченнями; складними синтаксичними конструкціями з різними видами зв'язку; *заклучний етап навчання* – спрямований на формування у дітей із ТПМ вміння виконувати складні синтаксичні трансформації речень.

В даній статті буде розкрито методику формування складнопідрядних елементарних речень.

Етапи роботи:

1. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення *причини*.
2. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного речення *наслідку*.
3. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного речення з *підрядними мети*.
4. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного речення з *підрядними часу та умови*.
5. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного речення з *підрядними порівняння*.

На заняттях знайомили дітей із складнопідрядними елементарними реченнями: *причини, наслідку, мети, часу, умови*. Вчили розуміти, будувати та користуватися цими конструкціями в самостійному мовленні.

1 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення причини.

Ми розпочинали з складнопідрядного речення *причини*, яке вказує на причину дії, про яку говориться в головному реченні, і відповідає на питання: *чому? З якої причини? Через що?* [6] Це обґрунтовано тим, що діти в цьому віці є «Чомусиками», які цікавляться причиною того чи іншого явища, події, дії, вчинків людей тощо, прагнуть пояснити їх. Ці речення є природно близькими для розуміння їх дітьми. Вікова та психологічна зацікавленість, невимушеність у процесі формування і користування цими конструкціями, на наш погляд, будуть допомагати нам під час вирішення поставленого завдання.

1 Вчимо дітей розуміти, відповідати і самим ставити питання типу: чому? З якої причини? Через що?

2 Вправляємо дітей в умінні будувати складне речення за наочністю, де є чітка причина і наслідок. З цієї метою використовуємо пари сюжетних малюнків. Наприклад: 1-й малюнок: «Діти побігли додому, тому що (2-й малюнок) пішов дощ.»

3 Далі пропонуємо дітям пограти в гру-вікторину: «Чомусики-Томусики».

Мета гри: Вчити дітей правильно розуміти, відповідати на питання «Чому?», будувати складнопідрядне речення з підрядними *причини*, розуміти значення єднального слова «*тому що*» і правильно з'єднувати частинки цього речення, спираючись на зразок логопеда; сюжетний малюнок; серію двох послідовно пов'язаних між собою сюжетних малюнків.

Хід гри: На початку гри, для кращого розуміння побудови даного типу речення, логопед пропонує дітям запитати у нього про те, що їх найбільше цікавить, використовуючи питання «Чому?». Запитання спонукає дитину до усвідомлення реальних причинних відношень, до побудови складнопідрядного речення цього типу й усвідомлення суто граматичного значення причинних відношень. Таким чином, діти невимушено для себе задають питання, які і є першою частинкою складного речення. Логопеду лише залишається якомога точніше відповісти на поставлене дитиною запитання і показати, як слід будувати другу частинку складного речення, яка є логічним продовженням першої. Якщо дитині було важко придумати питання, ми використовували з метою допомоги власний зразок питання і відповіді на нього, або пропонували задати питання за певним сюжетним малюнком. Наприклад: дитина запитує: «Чому вранці співає півник?», логопед відповідає: «Тому, що прокинулося сонечко.», «Чому птахи літають? – Тому що птахи мають крила». Для

більшого зацікавлення дошкільників можна використовувати з метою підтвердження своєї відповіді різноманітні енциклопедії для старшого дошкільного віку.

Далі вправляємо дітей в умінні давати відповідь на питання логопеда, спираючись на сюжетний малюнок. Наприклад: логопед починає: «Чому вирости гриби на галявині?», діти продовжують: «Тому що пройшов дощик?» Потім вправляємо в умінні робити словесний структурний аналіз речення за допомогою графічної схеми, та за допомогою запитань встановлювати причинові зв'язки, між двома частинками речення. Продовжуючи роботу над цими реченнями, ми пропонували дітям розглянути два пов'язаних між собою сюжетних малюнка, з'ясувати їх зміст, встановити логічні зв'язки, подумати та поставити їх у відповідній послідовності. Скласти за цими малюнками речення, використовуючи набуті знання. Перше речення, як зразок складає логопед, далі діти виконують роботу самостійно. Наприклад: 1 малюнок: «Плече дівчинка», 2 малюнок: «розбита чашка». Речення: «Дівчинка плаче, тому що розбила чашку.» Далі вправляємо дітей в умінні записувати речення за допомогою кольорових смужок в графічній схемі.

У роботі можна використовувати також такі дидактичні ігри та вправи, як «Доповни речення»; «Хто знає, нехай продовжить» на матеріалі знайомих для дітей творів; «Один починає, а другий продовжує» (робота дітей по парах), сюжетно-рольові ігри: «В гостях у ляльки Тетяни», «Магазин», «Розглянь малюнки і закінчи речення» - Наприклад: «Діти одягнули теплий одяг і взяли санчата, тому що...(малюнки – діти катаються на санчатах із гірки, діти купаються в річці, діти грають у футбол).», «Діти зібрались іти до лісу і взяли з собою кошик, тому що...(малюнки – діти збирають гриби, діти збирають яблука, діти збирають картоплю).»; «Хлопчики взяли вудки та відерця і пішли до річки, тому що...(малюнки - хлопчики ловлять рибу, саджають дерева, ловлять сачком метеликів)».

Для більш кращого розуміння смислу даного виду синтаксичних конструкцій, вироблення оцінки рівня розвитку синтаксичного контролю «мовного чуття», ми використовували в навчанні *речення-перевертні*. Пропонували дітям пограти в гру: «Так чи ні?». Діти повинні були прослухати речення та виправити помилку, за її наявності. Наприклад: Настала осінь, *тому що* ведмідь ліг спати в барлігу. Пожовтіли листочки на деревах, *тому що* настала осінь. Пішов дощ, *тому що* діти пішли гуляти на вулицю.

2 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення наслідку

Відповідно до принципу наступності у навчанні на наступних заняттях ми знайомили дітей із складнопідрядними реченнями *наслідку*, які вказують на наслідок дії, про яку говориться в головному реченні, підрядні наслідкові речення з'єднуються з головним сполучником «так що». В основі формування навичок побудови даного типу речень лежить уміння дітей встановлювати наслідок відповідно його причини. [6]

Навчання ми будували з опорою: на зразок логопеда, сюжетний малюнок, два сюжетних малюнка, пов'язаних між собою логічною послідовністю.

Спочатку пропонували дітям пограти в гру: «Доповни речення малюнком», мета якої – вчити дітей розуміти та встановлювати наслідкові зв'язки за відомою причиною. Ми пропонували дітям розглянути сюжетні малюнки, розкрити їх зміст. Далі логопед просив дітей прослухати першу частинку речення і доповнити її відповідним за смислом сюжетним малюнком. Наприклад, логопед: «Весною так стало тепло, що...» – малюнок: «прилетіли птахи з теплих країв». Після цього ми пропонували дітям продовжити речення без опори на наочну опору, використовуючи власну уяву і знання про навколишню дійсність. За допомогою питань аналізували це речення, встановлювали лексико-граматичні зв'язки між словами. Після цього ми замінювали початок речення сюжетним малюнком і пропонували, розглянувши його, підібрати відповідний малюнок-пару. Далі діти складали одне велике речення за цими двома малюнками. Наприклад: 1 - малюнок «Початок весни. Світить дуже сонечко», 2 - малюнок «Тане снігова баба.» – речення: «Весною так пригріло сонечко, що почала танути снігова баба.» З метою розуміння цих речень ми проводили структурний їх аналіз за графічною схемою, за питаннями.

3 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення з підрядними мети

На наступних заняттях ми знайомили дітей із складнопідрядними реченнями з підрядними *мети*, які уточнюють мету дії, про яку говориться в головному реченні, і відповідають на питання: *з якою метою? для чого? навіщо?* Підрядні речення мети з'єднуються з головними простими і складними сполучниками *щоб, для того щоб*. [6]

На перших етапах навчання ми пропонували дітям пояснити призначення деяких предметів, спонукаючи їх, таким чином, до відповіді на питання: «Для чого вони потрібні?» Наприклад: логопед пропонує розглянути і назвати дітям предметні малюнки, або іграшки, або просто предмети та дати відповідь на питання: «Для чого вони нам потрібні?» Діти відповідають на питання логопеда: «Що це?» (телефон); «Для чого він нам потрібний?» (для того, щоб ми могли подзвонити своїм рідним або друзям.). Далі логопед промовляє це речення вцілому: «Телефон нам потрібний для того, щоб зателефонувати своїм рідним або друзям.»

Потім пропонували дітям, спираючись на зразок логопеда скласти речення за іншими предметами, малюнками, іграшками, в ході гри: «Асоціації». Під час проходження лексичної теми: «Професії» для побудови даного виду речень ми використовували такі дидактичні ігри: «Кому, які інструменти потрібні?» (перукарю потрібні ножиці для того, щоб підстригти хлопчика. Лікар візьме термометр для того, щоб поміряти хворому температуру.); «Усі професії важливі» (Лікар лікує хворих для того, щоб вони одужали.); під час вивчення лексичної теми: «Свійські тварини», складаємо речення

такого типу: «Люди тримають собаку для того, щоб він охороняв будинок. Корова потрібна людям для того, щоб вона давала молоко.» Ці вправи корисно проводити під час вивчення інших лексичних тем, а також тоді, коли дитина виражає якесь прохання, наприклад: «Дайте, будь ласка, олівець для того, щоб я зміг надрукувати букви у зошиті». Водночас проводили роботу зі структурного аналізу даного типу речення за питаннями та графічною схемою.

4 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного речення з підрядними часу та умови

Далі ми приступили до навчання дітей будувати складнопідрядні речення з підрядними часу та умови, які уточнюють час дії, про яку говориться в головному реченні, і відповідають на питання *коли? з якого часу? до якого часу? як довго?* Підрядні речення часу з'єднуються з головним за допомогою сполучників і сполучних слів *коли, як тільки, поки, після того, як доки, ледве, щойно*. [6]

Розгляд цих речень вимагає від дітей старшого віку з ТПМ, великих зусиль, тому що поняття часу в них сформоване в недостатній мірі, особливо частини доби, які також передбачають режимні моменти нашого життя, послідовність пір року, подій у часі та уявлення про них. Роботу з формування цього типу речень ми проводили з опорою на сюжетні малюнки, які є зоровою опорою сприймання абстрактних понять часу, та з опорою на режимні моменти перебування дітей у дитячому закладі.

Для підготовки дітей до сприймання і розуміння побудови цих речень ми проводили бесіду на тему «*Дошкільнята послідовні малюють*», пропонує дітям відповісти на низку питань. При цьому вимагали від дітей повної відповіді на поставлене питання. Якщо дітям було важко відповісти на ці питання реченнями даного типу, логопед сам показував варіанти відповіді на поставлене питання, використовуючи зворот «Як тільки». Питання для бесіди:

- Що ви робите, як тільки прокидаєтесь вранці? (Як тільки я прокидаюсь вранці, я їду чистити зуби і вмивати обличчя. Як тільки я прокидаюсь вранці, я їду чистити зуби і вмивати обличчя, щоб бути чистим.)
- Що ви робите після того, як вмиєтесь? (Як тільки, я вмиюсь, я буду витиратись рушником.)
- Коли мама приводить вас до дитячого садочка? (Вранці як тільки я одягнуся, мама приводить мене до дитячого садочку.)
- Коли ви ідете гуляти на вулицю з вихователем? (Як тільки ми позаймалися, вихователь виводить нас на прогулянку.) тощо.

Питання під час дослідів, спостережень:

1. Якщо лід поставити на сонці, тоді ... (лід перетвориться на воду);
2. Якщо ящірку спіймати за хвоста, то ... (вона відкине його);
3. Якщо в чай покласти цукор, то ... (чай стане солодким);
4. Якщо в суп покласти сіль, то ... (суп стане солоним);
5. Якщо на вулиці вітер, то ... (погода вітряна).

Після цього ми пропонували дітям самостійно скласти речення за двома послідовно пов'язаними між собою сюжетними малюнками, які відображали режимні моменти дітей, використовуючи ілюстративний матеріал з теми «Режим дня» (серію сюжетних малюнків), попередньо з'ясувавши смисл кожного малюнка окремо. Проводили аналіз цих речень за питаннями, та складали в подальшому графічні схеми.

Під час проходження лексичних тем: «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима», ми вправляли дітей у складанні речень такого типу, як: «Коли настане весна, розквітнуть перші весняні квіти.», «Коли закінчиться тепла весна, настане жарке літо.», «Тільки тоді, як весною стане тепло, прокинеться ведмідь» з опорою на пари сюжетних малюнків. Вчили дітей розуміти зміну явищ в природі, відповідно до пір року, спираючись на спостереження дітей за живою природою. Використовували такі дидактичні ігри як: «Коли це буває?» (Листочки облітають з дерев, коли настає листопад місяць. Сніг падає тоді, коли настає зима. Діти підуть купатися на річку тоді, коли настане літо.) тощо. «Пори року», «Що неправильно намалював художник?».

Пропонували пограти в гру «Як ти думаєш?».

Мета гри: Вчити дітей висловлювати думку за допомогою відповідного складнопідрядного елементарного речення.

Хід гри: Логопед називає речення (наприклад: У лісі ми побачили пролісок.) і пропонує дітям висловити цю думку інакше, за допомогою складного речення, спираючись на графічну схему.

Речення: «Як тільки-но прийшла весна, ми побачили у лісі проліски.», «У лісі ми побачили проліски, тому що прийшла весна.», «Ми пішли до лісу для того, щоб побачити проліски.» Для того щоб викликати більший інтерес у дітей до гри, у запропонованих нами синтаксичних конструкціях можна використовувати назви звірів, яких вони могли побачити у лісі. Наприклад: «У лісі ми побачили білочку, що стридала з гілочки на гілочку.»

5 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення з підрядними порівняння

На наступних заняттях формували навички розуміння й побудови складнопідрядного елементарного речення з підрядними порівняння, які вказують на місце або напрям дії, про яку йдеться в головному реченні і відповідають на

питання як? як саме? подібно до чого? Вони пояснюють усе головне речення і приєднуються до нього сполучниками «як», «ніби», «неначе», «немов», «немовби».

Роботу над побудовою даного типу речень розпочинали з формування у дітей уміння порівнювати предмет чи дію з подібним явищем, властивістю, сенсорною ознакою, засобами образного мовлення (образні порівняння). Одночасно проводили роботу над розвитком образного мислення.

Формування навичок побудови даного типу речень ми здійснювали:

- З опорою на початок речення і малюнки: пропонували дітям пограти в гру: «Порівняй і підбери пару»

Мета: Вчити дітей будувати складнопідрядне речення з підрядними порівняння, за поданим початком, підбираючи порівняння до відповідного предмету. Розвивати образне мислення.

Хід гри: Логопед розподіляє малюнки на дві категорії, ті, що порівнюються, і ті, з чим їх порівнюватимуть. Логопед залишає собі малюнки, які будуть порівнюватись, а дітям роздає малюнки, з якими їх будуть порівнювати. Пропонує дітям розглянути малюнки і назвати предмети, які на них зображені. Потім логопед будує початок речення за малюнком, діти підбирають відповідний малюнок із альтернативних, з яким слід порівняти вихідний і промовляють кінцівку речення. У деяких реченнях слід дотримуватися рими, щоб вибрати вірний малюнок.

Наприклад: логопед починає «На озері плаває білий лебідь, наче ... дитина продовжує (малюнки – сніг, дощ, грім).»; логопед «На подвір'ї бігає жовте курчатко, наче ... дитина (малюнки – сонечко, місяць, зірка).»; логопед «У ляльки Оленки очі сині, наче ... дитина (малюнки - ромашки, небо, сніжинки).»; логопед «Стрічки у вінку в Оленки, мов барви у ... дитина (малюнки – ялинки, веселки, осені).»; логопед «Хрущ зібрався у політ і гуде, як ... дитина (малюнки – поїзд, машина, вертоліт).»; логопед «Живе в болоті жаба, зелена, як ... дитина (малюнки - листя, трава, огірок).»; логопед «Сонце по діброві ходить, як ... дитина (ведмідь, лисичка, вовк).»

- Побудова з опорою на піктограму, вибір порівнюваних ознак з альтернативних: Наприклад: Сонечко ... (піктограма кольорів фарб), як курчатко. (Жовте). Сонечко ... (ідеограму геометричних фігур), як м'яч.

- Побудова з опорою на схему:

Наприклад: сніжок, як пушок; кульбабки, ніби сонечка малі.

- Самостійна побудова речень за двома малюнками.

- Вживання речень в контекстному мовленні.

Розуміння цих конструкцій формували під час прослуховування віршів, оповідань, казок, загадок, які насичені цими конструкціями, шляхом пояснення значення порівняльних зворотів; під час структурного аналізу речення, шляхом відповіді на поставлені питання за змістом речення; під час виконання завдань за словесною інструкцією і предметними малюнками (Наприклад: зроби похмуре, як хмаринка обличчя; розсердься, як вовк; здивуйся, як дівчинка; посміхнися, як сонечко).

Після того, як ми сформували у дітей навички розуміння і побудови складнопідрядних елементарних речень, ми приступили до формування у дітей навичок розуміння і побудови складнопідрядних багатокомпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку. Методику їх формування буде висвітлено у наступних публікаціях.

Література

1. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филочева. – Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1998. – 320 с. 2. Заплатна С.М. Проблеми розвитку лексичної системи мови в дітей із мовленнєвими вадами / С.М. Заплатна // Дошкільна освіта – 2005. - № 1(7). 3. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – 1-видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с. 4. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования : научно-метод. пособие / Е. Ф. Соботович. – К. : ІЗМН, 1997. – 44 с. 5. Соботович Е. Ф. Концепція загальнонавчальної підготовки дітей до навчання в школі / Е. Ф. Соботович // Дефектологія. – 1997. - № 2. – С. 2-5. 7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. / К.Ф.Шульжук. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 408 с. (Серія «Альма-матер»).

References

1. Zhukova N. S. Preodolenie obshchego nedorazvitiya rechi u doshkol'nikov / N. S. Zhukova, E. M. Mastyukova, T. B. Filicheva. – Ekaterinburg : Izd-vo ARD LTD, 1998. – 320 s. 2. Zaplatna S.M. Problemi rozvutku leksichnoyi sistemi movi u ditey iz movlennnevimi vadami / S.M. Zaplatna // Doshkil'na osvita – 2005. - № 1(7). 3. Marchenko I.S. Special'na methodika pochatkovogo navchannya ukrains'koi movi (logopedichna robota z korekci porushen' movlennya u doshkil'nikov) Navchal'niy posibnik dlya studentiv vischikh pedagogichnikh navchal'nikh zakladiv. Special'nost': Korekciyna osvita (logopediya). – 1-vidannya. – K.: Vidavniy Dim «Word», 2010. – 288 s. 4. Sobotovich E. F. Psikholingvisticheskaya struktura rechevoy deyatel'nosti i mekhanizmy ee formirovaniya : nauchno-method. posobie / E. F. Sobotovich. - K.: IZMN, 1997. – 44 s. 5. Sobotovich E. F. Konceptiya zagal'nomovlennvoyi pidgotovki ditey do navchannya v shkoli / E. F. Sobotovich // Defektologiya. – 1997. № 2. – S. 2-5. 6. Shul'zhuk K.F. Syntaxis ukrains'koi movi: pidruchnik. / K.F.Shul'zhuk. 2-ge vid., dop. – K.: VC «Academiya», 2010. – 408 s. (Seriya «Al'ma-mater»).

Швалюк Т.М. Методика формування складнопідрядних речень у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

У статті розглядається проблема методики формування складнопідрядних речень у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Представлено аналіз результатів констатувального етапу дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Зазначено, що одним із головних завдань різнобічного розвитку дошкільників є навчання рідної мови та розвитку мовлення. Підкреслено важливість оволодіння старшими дошкільниками всіма системами мови, комунікативними вміннями та навичками, а також оволодіння певним рівнем розвитку мовленнєвого мислення ще до початку навчання у школі. З огляду на це, діти з тяжкими порушеннями мовлення повинні вміти використовувати всі граматичні одиниці – словосполучення та речення рідної мови. Розроблена методика розкриває напрямки корекційно-розвивальної роботи з формування складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку, відповідно до напрямків роботи визначені три етапи корекційної роботи на рівні імпресивного й експресивного мовлення. Під час формування складнопідрядних речень використовуються різні методи, прийоми, засоби навчання; визначено основну форму його організації; застосовується диференційований підхід у навчанні дітей із ТПМ. Методика представлена системою навчальних і тренувальних вправ, завдань, ігор дібраних у межах найуживаніших лексичних тем у старшій групі для дітей із ТПМ, відповідно до зазначеного етапу навчання. Запропонована методика дозволить ефективно впливати на розвиток синтаксичної сторони мовлення в цілому у дітей означеної категорії.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, тяжкі порушення мовлення, складнопідрядні елементарні речення.

Швалюк Т.Н. Методика формування складнопідрядних речень у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

В статье рассматривается проблема методики формирования сложноподчиненных предложений у детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи. Представлен анализ результатов констатирующего этапа эксперимента, который был направлен на изучение состояния сформированности особенностей сложных синтаксических конструкций у детей старшего дошкольного возраста с ТНР. Отмечено, что одним из главных заданий разностороннего развития дошкольников есть обучение родному языку и развитию речи. Подчеркнута важность овладения старшими дошкольниками всеми системами языка, коммуникативными умениями и навыками, а также овладение определенным уровнем развития речевого мышления еще до начала обучения в школе. Поэтому дети с тяжелыми нарушениями речи должны уметь использовать все грамматические единицы – словосочетания и предложения родного языка. Разработанная методика раскрывает направления коррекционно-развивающей работы по формированию сложных синтаксических конструкций с разными видами связи, в соответствии с направлениями работы обозначены три этапа коррекционной работы на уровне импрессивной и экспрессивной речи. Во время формирования сложноподчиненных предложений используются разные методы, приемы, средства обучения; определена основная форма его организации; используется дифференцированный подход в обучении детей с ТНР. Методика представлена системой обучающих и тренировочных упражнений, заданий, игр подобранных в рамках распространенных лексических тем в старшей группе для детей с ТНР, в соответствии с обозначенным этапом обучения. Предложенная методика позволит эффективно воздействовать на развитие синтаксической стороны речи в целом у детей данной категории.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, тяжелые нарушения речи, сложноподчиненные предложения.

Shvaluk T.M. The methods of forming the complex sentences of preschool age children with heavy speech infringements

The problem of methods of forming the complex sentences of preschool age children with heavy speech infringements is considered in the article. The analysis of results of the establishing stage of the research, which was directed to learn the state of forming the complex syntactical constructions of preschool age children with heavy speech infringements is presented. It is indicated, that one of the main tasks of comprehensive development of preschool age children is studies of native language and speech development. The importance of the acquirement of all language systems, communications skills and abilities, certain level of verbal thinking development before the studies in the school is emphasized. That's why children with heavy speech infringements should be able to use all grammatical units – phrases and sentences of native language. Directions of correction work of forming the complex syntactical constructions with different types of connection are revealed in methods; the methods are defined three stages of correction work on the level of impressive and expressive speech according to directions of work. Various methods and means of studies are used during of forming the complex sentences; the fundamental form of organization is devoted; the individual approach in studies of children with heavy speech infringements is used. The methods are presented the system of educational and training exercises, tasks, games, which were selected according to lexical subjects in the older group for children with heavy speech infringements according to mentioned stage of studies. The proposed methods will allow to influence effective on the development of syntactical speech side of children this category in general.

Key words: preschool age children, hard speech infringements, the complex sentences.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2014р.

Статтю прийнято до друку 10.03.2014р.

Рецензент: д.п.н., професор Шеремет М.К.